

«Қазақ тілі» пәнінен жазылым дағдысын дамыту жолдары

Ж.Қ.Балтабаева*¹, Г.М.Кенжебаева²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

²Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Астана қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Негізгі орта білімге арналған «Қазақ тілі» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасындағы негізгі міндеттердің бірі – қазақ тілін ана тілі ретінде тани отырып, өмірлік қажеттіліктеріне коммуникативтік әрекеттер түрінде (тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым) сауаттылықпен қолдану деп көрсетілген. Мектеп бағдарламасында жазылымға қатысты - жоспар құру; әртүрлі жанрда мәтіндер құрастыру; жазба жұмыстарын әртүрлі формада ұсыну; эссе жазу; оқылым және тыңдалым материалдары негізінде жинақы мәтін жазу; мәтіндерді түзету және редакциялау секілді жұмыс түрлері қамтылған. Сондықтан қай сыныпта болмасын, қазақ тілі сабақтарында аталған оқу мақсаттарына жетуге назар аударылады. Сабақ үдерісінде оқушылардың жазылым әрекеті бойынша дағдыларын жетілдіру белгілі бір логикалық жүйемен үздіксіз дамытылып отырылса, оқушыларды жазылым шеберлігіне төселдіру оқытудың жаңа әдістерін сауатты қолдану арқылы оқушының өзіндік шешімі мен шығармашылық ізденістеріне басымдылық берілсе, онда дара тұлғаның жазба жұмыстарына қатысты қабілеттерін, өз ой-пікірін дәйекті және сауатты жеткізудің амал-тәсілдерін меңгерудің мүмкіндігі кеңейіп, оқытудың нәтижелілігі мен тиімділігі арта түседі. Мақалада оқушылардың қазақ тілі сабағында сөйлеу әрекетінің негізгісі – жазылым дағдысын монофон, әңгімеге негізделген жазу, мәтін түйіндемесі, жүгіртпе диктант, галереялық ой шақыру секілді әдістер арқылы дамытудың жолдары қарастырылды.

Кілтті сөздер: «Қазақ тілі» пәні, коммуникативтік әрекеттер, жазылым дағдысы, белсенді әдістер.

Қалай дәйексөз алуға болады:

Балтабаева, Ж. Қ., Кенжебаева, Г. М. «Қазақ тілі» пәнінен жазылым дағдысын дамыту жолдары [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023. – №3. – Б. 88-96.

Кіріспе

Білім алушылардың жазбаша сөйлеу тілінің дамуы сөйлесім әрекетінің түрлері арқылы (тыңдалым, айтылым, оқылым, тілдесім) дағды болып қалыптасады. Жазылым дағдысын дамытуда білім алушының сөздік қорының мол болуы педагогтің оқу мақсаттарын жүзеге асыруына, оқытудың нәтижелі болуына кепіл болмақ. Ал сөздік қор оқылым дағдысы арқылы қалыптасып, дамиды.

Сабақ барысында білім алушыға төрт дағдыны меңгерте отырып оқытудағы мұғалімнің жететін нәтижесінің көрсеткіші жазылым дағдысының дамуында көрінеді. Себебі білім алушының айтылым, тыңдалым, оқылым арқылы қалыптасқан біліктілігінің көрсеткіші жазылым болып табылады. «Қазақ тілі» пәнінің нәтижесі Үлгілік оқу бағдарламасына сай педагог пен білім алушыларға болашақ қадамдары жөнінде өзара ой бөлісуге, оларды жоспарлау мен бағалауға мүмкін-

дік беретін, бірізділік пен сабақтастықты көрсететін 4 бөлімге: «Тыңдалым және айтылым», «Оқылым», «Жазылым», «Әдеби тіл нормалары» байланысты болады. Біздің зерттеуіміз осы төрт бағдардың бастысы – оқушылардың жазылым дағдысын дамыту жолдарына арналды. Мектептегі оқушылардың жазылым дағдысы талапқа сай ма? Жазылым дағдысын қалыптастырудың қандай тиімді жолдары бар? Жазылым әрекетінің репродуктивтік және продуктивтік дағдыларын дамытуда қандай әдістер тиімді?.

Дағды – адам өзі жасаған әрекеттері арқылы бойына орнығатын қасиет. Ал жазылым продуктивті дағдылар қатарына жатады. Продуктивті дағды – тілді қолданып сөйлеу немесе жазу, яғни айтылған сөзді, хабарды қағаз бетіне түсірудің жолы. Жазу арқылы коммуникацияға түсу үшін біз әріптер мен сөздерді пайдалана отырып, сөйлем құраймыз, сол сөйлемдерді топтастыру арқылы өз ойымызды жазбаша түрде жеткізе аламыз.

Бағдарламаға сай әр сыныпта «Қазақ тілі» пәні бойынша жазылымның түрлері қамтылып, негізгі бөлімдер деңгейіне қарай бөлімшелерге бөлінген. Ал бөлімшелер әр сынып деңгейінде күтілетін нәтижелер түрінде оқу мақсаттарын айқындайды.

Біз қарастырып отырған «Жазылым» бөлімі оқушылардың төмендегі дағдыларды үйренуіне мүмкіндік береді:

- өз көзқарасын білдіре отырып мәтін жазу;
- тиісті стильді пайдалана отырып, алуан түрлі тақырып бойынша мәтін жазу;
- жоспар құру;
- өзіндік стильде мәтін құру;
- тыңдалым, оқылым және аудиовизуалды материалдар негізінде шығармашылық жұмыс жазу;
- түрлі жанрда мәтін құру;
- мәтіндерді салыстыру;

- мәтіндерді түзету және түрлендіру;
- оқырманның қызығушылығын оятып, сендіріп жазу;
- эссе жазу[1].

Осы дағдыларды қалыптастыру үшін түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалану қажет. Сондықтан жазылым түрлерін меңгерудің жолдарын түрлендіріп отыру білім алушылардың жазылым әрекетіне қатысты дағдыларын дамытуға игі ықпал етеді.

Мақаланың мақсаты – оқушылардың жазылым түрлері бойынша жұмыс істеу дағдыларын арттыру, ол үшін әдістерді таңдап, олардың тиімділігін көрсету.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу «Қазақ тілі» пәні бойынша білім алушылардың жазылым дағдысын дамытуға негізделген әдістер арқылы жүргізілген нәтижелерді білім беру жүйесінде қолдану ұтымдылығын анықтауға бағытталған.

Мектеп бағдарламасында әр сыныпта оқытылатын жазылым тапсырмалары көрсетілген. Мысалы, 5-сыныпта: мәтін бөлімдеріне (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды) жоспар құру, хат, хабарлама, жарнаманы жанрлық ерекшеліктеріне сәйкес жазу, сюжетті суреттер негізінде әңгіме жазу, т.б. немесе 6-сыныпта әртүрлі жанрдағы мәтіндер жазу үшін жоспар құру, мінездеме, өмірбаян, құттықтауды жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай жазу, графиктік мәтін құрастыру т.б. Осылайша барлық сыныпта жүргізілетін жазылым тапсырмалары қамтылған.

Зерттеу барысында білім алушылардың жазба жұмыстары бойынша дағдыларын жетілдіруді талдау, салыстырмалы талдау, аналитикалық зерттеулер әдістері қолданылды.

Нәтижелер

Ғылыми еңбектерді талдай келе қазақ тілі пәнінің материалдарын оқытудың жолда-

рын заман талабына сай дамытып отыру қажеттігін түсінуге болады.

Ұлт ұстазы А.Байтұрсынұлының: «Жазу жоқ кезде оқу жоқ. Оқудан жазу дүниеге бұрын келген. Оқуды жазу тудырған. ...Оқу мен жазу қатар жүреді. Оқытушылар үйретуді оқудан бастаса, әдістер оқытқанын жаздырып, жазудан бастаса, жаздырғанын, не жазғанын оқытып отыруы керек» [2, 369 -б.], – деп балаға білім берудегі оқу мен жазудың қызметін айқындап берген тұжырымы қазіргі білім берудің бағытымен сабақтасып жатыр. Олай болса, мектептегі «Қазақ тілі» пәнін оқытуда сөйлесім әрекетінің бір түрі - жазылымға басымдылық берген жөн.

Тілдік дағдыларды басшылыққа алып оқыту туралы Ж.Аймауытовтың: «Баланы тілдің әр түріне машықтандырғанда белгілі жүйе қолданылсын. Жазу, оқу тыңдаудан, сөйлеуден соң келеді, соңғылар тәжірибеден соң келеді. Сондықтан әуелі баланың көрген-білгені туралы әңгіме құрып, содан кейін оқуға, жазуға үйретілісін» [3,65-б.],- деген тұжырымы қазіргі кезде де мектептегі оқу үдерісінде мәні жоғары.

Мектептегі оқушының жазба жұмыстарын әдіскер-ғалым А.Көшімбаев: «оқушының қиял дүниесінің қазынасы, ойлау жұмысының нәтижесі» [4, 21-б.],-деп бағалаған.

Ал Ф.Абдразахова: «Жазылым әрекеті тілдік және қатысымдық тұлғалардың сыртқы таңбалық және ішкі мазмұндық қасиетімен байланыста бола келіп, олардың көзге көрінетін тұрақты, арнайы заңдылыққа бағынған жүйесі арқылы іске асып, белгілі бір хабарды жарыққа шығаруға ықпал етеді» [5,35-б.],-дей келіп, жазылым әрекетінде айтылар ой, мазмұндық ішкі бірлік, тұтастық, жүйелілік арқылы жеткізілетіндігін, сөйлесім әрекетінің барлық түрі қатысатындығын, сөйлесімнің мазмұны мен формасына көңіл бөлінетіндігін, қағазға жазылған ой-пікірлердің түсінікті, жүйелі, орфографиялық нормалардың, тыныс белгілерінің сауатты болуына байланысты жүзеге асатындығын санамалап көрсеткен» [5, 35-б].

Белгілі ғалым С.Мақпырұлы жазба жұмысының мақсатын «Таптаурын ойлаудан творчестволық ойлауға тәрбиелеу, өмір, қоғамдық даму, тарих, адамдық асыл қасиеттер хақында өзіндік ой түюге, азамат ретінде толғануға баулу, тіл, ой байлығын молайтудың, сезім сергектігін тәрбиелеу жолы»,- деп пайымдаған [6,82-б.].

Осы мақсатқа сай жалпы білім беретін мектептерде «Қазақ тілі» пәні бойынша білім алушылардың жазылым түрлеріне қатысты дағдыларын қалыптастыруда заман талабына сай жаңа әдістердің маңызды орын алатындығын ескеріп, жазылым түрлерінің ерекшеліктерін қалай меңгертеміз және оқушылардың жазба жұмыстары бойынша іс-әрекеттерін қалай дамытамыз деген мәселе туындайды. Аталған мәселенің шешімін айқындау біздің зерттеуіміздің жетекші идеясы болып табылады.

Мектептегі «Қазақ тілі» пәні бойынша оқушыны адамгершілікке, ізгілікке баулудың, білім алушылардың аналитикалық ойлауын дамытудың, еркін де сыни көзқарастарын қалыптастырудың, өзіндік позициясы бар тұлғаны дамытуда үлкен рөл атқаратын күрделі жұмыстың бірі – жазылым.

Әдістемелік еңбектерде жазылымның ішкі дағдылары екі топқа бөліп қарастырылған. Біріншісі – сауаттылық, ал екінші тобы – идеяны (ойды) жеткізе білуі. Идеяны жеткізе білуге қатысты дағдылар мынадай түрлерге бөлінген: 1. Стилді дұрыс таңдай білу; 2.Идеяларды жүйелі ұйымдастыра білу; 3.Мәтін түрлерінің ерекшеліктерін қолдана білу және мағынасын жеткізе білуде қажетті функцияларды пайдалана білу [7,9-б.]. Сондай-ақ әдістемелік құралда белгілі бір жазылым тапсырмасын толық орындаудың бірнеше қадамдары көрсетілген: 1.Әуелі жазғың келетін нәрсенің мақсатын анықтап алу (тақырып, идея, оқырман, стиль, жанр). 2.Ойыңды дұрыс жеткізуді жоспарлау. 3.Шимай нұсқасын (өзгертілуі мүмкін жазылым түрі) жазып көру. 4.Түзету (қателерді түзету және мазмұнын толықтыру). 5.Тексеріп шығу (сауаттылыққа тексеру

және түзеу). 6. Дұрыс нұсқаны (екінші немесе соңғы нұсқаны жазып шығу) жазу [7,9-б.]. Жазба жұмыстарының көрсетілген қадамдары күнделікті сабақ үдерісінде ескерілуге тиісті. Өйткені алдымен жазатын мәселенің тақырыбын нақтылап, жанрын анықтау қажет. Одан соң жазатын тақырыпқа қатысты жоспар құру білім алушының өз ойын жүйелі жеткізуге мүмкіндік береді. Сол жоспарды басшылыққа ала отырып, оқушы алғашқы нұсқасын жазып, келесі кезекте жазғанын қайтадан қарап, түзетеді, толықтырады. Сыныптағы білім алушылардың барлығы жазбаларын аяқтаған соң, олардың жұмыстарымен таныстыру, жазылым тапсырмасы бойынша ой бөлісу, рефлексия жүргізіледі.

Жоғарыда тоқталғанымыздай, жазылым арқылы қалыптасатын дағдыны екі топқа бөліп қарастыруға болады. Олар: сауаттылық және ойды жеткізе білу.

Білім алушы бойында **сауаттылықты қалыптастыратын дағдылар**:

1. Орфографиялық сауаттылық;
2. Каллиграфияның дұрыстығы;
3. Тыныс белгілерін дұрыс қолдану;
4. Тіл салаларын меңгеруі (фонетика, лексика, морфология, синтаксис)
5. Сөйлемдерді дұрыс байланыстыра білу;
6. Мәтіндегі азат жолдың қызметін білу (жаңа азат жолдан басталған, бір идеяға ғана негізделген көлемділеу жазылым бөлігі).

Білім алушы бойында **ойды жеткізе білу дағдысын** дамыту:

1. Мәтіннің стилін түсіну;
2. Мәтін түрлерінің ерекшеліктерін білу.

Білім алушының жазылым дағдысын дамытуда жас ерекшелігіне сай жазылым түрлерімен таныстырып, мәтінімен

(мазмұны, лексикасы, стилі және құрылымымен) жұмыс жасату керек. Сабақ барысында дайын мәтінді талдатуға болады, немесе мәтінді білім алушылардың өздеріне құрата отырып, талдауға болады. Білім алушы өзі құратын мәтіннің тақырыбын талқылаудан бастап, жоғарыда көрсетілген қадамдарды орындаса, оқушылар жазылымның әр түрін (хат, хабарлама, жарнама, әгіме, эссе, оның түрлері, мінездеме, өмірбаян, құттықтау, шағын мақала, нұсқаулық, әңгіме құрастырып жазу, мақала, аннотация, тезис, жинақы мәтін, баяндама, мақала, лекция, баяндама тезистері, аннотация, түйіндеме, рецензия) кез келген уақытта жаза білуге дағдыланады. Мысалы, тақырып алып, оның мазмұнын ашуда туындаған идеясын жоспарлай отырып, алғашқы нұсқасын жазу кезеңінде өз ойларын жеткізу үшін қажетті сөздерді, сөйлем құрылымдарын іздейді, мәтін құрастырады. Дайындаған мәтінін түзету және тексеру кезеңінде жазылымның сауаттылығын, ондағы идеяларды бағалай отырып, өз жұмысына сыни көзбен қарап, артықшылығы мен осал тұстары туралы саралай алады. Мысалы, 5-сынып оқушысына мына оқу мақсаты бойынша «5.3.2.1.жанрлық ерекшеліктеріне сай ресімделуі мен құрылымын сақтап, хат, жарнама, хабарландыру құрастырып жазу» жарнама жаздыру жолдарына тоқталайық.

Әуелі *жарнама* туралы мәлімет беріледі. Жарнама сөзі (франц. *reclame*, лат. *reclamo* — жар саламын) — тауарлардың, қызмет көрсетудің тұтынушылық қасиеті туралы ақпарат беру және оған деген сұранысты көбейту мақсатында таратылатын хабарлама. Белгілі бір адамдар, ұйымдар, әдебиет пен өнер шығармалары туралы хабар таратып, оларды әйгілеу.

Жарнаманың қызметі:

1. тауардың өтімділігін арттыру
2. коммерциялық мақсатта
3. жұртшылықты белгілі бір өніммен таныстыру
4. тілдің қолданыс аясын кеңейту

Жарнаманың ерекшелігі: насихаттылығы, тартымдылығы, дәлдігі, түсініктілігі, тосындылығы, көркемділігі, мазмұндылығы.

Жарнама жазу үлгісі

Бірінші қадам: назарын жаулап алу. Қазақтың болмысын аша білетін заманауи үлгідегі қазақы брендті кигіңіз келе ме? Талғамы жоғары тұтынушыға арналған бірегей, қайталанбас киім үлгілерін ұсынамыз.

Екінші қадам: қызығушылығын ояту. Күнделікті киюге ыңғайлы, ұлттық нақыштағы заманауи сән үлгілерін басқа еш дүкеннен кездестіре алмайсыз. Өйткені біздің дүкеннің тауары бірегей, сапа мен сәнді тамаша үйлестіре алатын тұтынушыларға арналған.

Туған күн иелеріне, зейнеткерлер мен көпбалалы аналарға 20%-дық жеңілдік қарастырылған!

Жеңілдік мерзімі: 1 қараша, сағат 10.00-19.30-ға дейін.

Үшінші қадам: Біздің дүкенде отандық дизайнерлердің авторлық киім үлгілері сатылымда! Біздегі киім үлгілері сапасы мен сәнділігі жағынан европалық брендтермен үзеңгі қағыстыра алады. Сәнді киімдердің әр үлгісі бір ғана данадан тігілген! Бағасы да қолжетімді.

Төртінші қадам: әрекетке ояту: Тапсырыс – сізден, сыйлық – бізден!

Үлгі бойынша тапсырма:

1.Төмендегі реттілікті сақтай отырып, жаңа сусынға жарнама мәтінін жазыңыз.

Нұсқаулық:

- 1) жаңа сусынның сапасы;
- 2) сусынның атауы;
- 3) сусынның дизайны (бөтелкеде ме, қорапшада ма?);

4) қарастырылатын жеңілдіктер;

5) сусынның ерекшелігі (адам ағзасына пайдасы, қолжетімділігі, т.б.).

Бағалау критерийлері:

- Жарнама жанрының талаптарын ескереді;
- Ұлттық киімдерді насихаттайды;
- Рәсімделуі мен құрылымын сақтайды;
- Оқырманның назарын аударатын сөз оралымдарын қолданады.

Жазылым тапсырмаларын орындауда білім алушы:

1. Жазғысы келетін нәрсенің мақсатын анықтап алу (тақырып, идея, оқырман, стиль, жанр) керек.
2. Ойын дұрыс жеткізу үшін жоспарлауы қажет.
3. Қағазға шимай нұсқасында (өзгертілуі мүмкін жазылым түрі) жазып көруі керек.
4. Түзету (қателерді түзету және мазмұнын толықтыру).
5. Тексеріп шығу (сауаттылыққа тексеру және түзеу).
6. Дұрыс нұсқаны (екінші немесе соңғы нұсқаны жазып шығу) жазу.

Талқылау

Жазылым дағдыларын қалыптастыру үшін, ең алдымен, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятатын оқыту әдістерін таңдау маңызды.

Жалпы жазылым 4 дағдының ішінде білім алушының нәтиже көрсететін, оқытушының өнім алатын дағдысы болып табылады. Кейбіреулер табиғатынан шапшаң болады да, тілді игеруде сөйлеуден, тыңдаудан ерекше қабілеттілік танытады. Ал, біреулері қабілеттері бола тұра бет-

пе-бет сөйлесу мен тыңдауға келгенде қиындықтарға кездесіп жатады, яғни тым жай қабылдайды. Көптеген дереккөздеріне сүйенсек, жазылым дағдысы дәл осындай асықпай ойлап, баяу қимылдайтын білім алушыларға лайықты дағды екендігі көрсетілген. Олар әр сөйлеміне баса мән беріп, ерекше идеяларын жинақтап баяндауға тырысады және бұл істе керемет шеберлік танытады. Алайда, бұл шапшаң жазылымды игеріп алды деген сөз емес. Ең басты нәрсе, осы дағдыны өмірде қолдана алуы. Жазылым жұмысының сәтті шығуы ең алдымен сөздік қордың мол болуына тікелей байланысты. Сөздік қор оқылым арқылы келеді. Осы талаптар үдесінен шығу үшін қазақ тілі сабақтарында оқушылардың жазылымға қатысты дағдыларын дамытуда әдістерді түрлендіріп отырудың мәні үлкен. Өйткені түрлі әдістер арқылы жүргізілген сабақ оқушыларды қызықтырып, белсенділіктерін арттыратындығы белгілі жайт.

Тәжірибе барысында оқушылардың жазылым тапсырмаларын орындауда мынадай әдістердің тиімділігі байқалды.

5-сыныпта қолданылған *Монофон әдісі* оқушылардың белсенділігін тудырды. Бұл әдіс бойынша оқушылар барлық сөзі бір дыбыстан басталатын қысқаша әңгіме жазады. Ол қатысым иесінің (сөйлеушінің) сөйлеу стилін қалыптастырып, сөздік қорын байытады. Білім алушылар бір дыбыстан басталатын әңгіме құрастыра отырып, шығармашылық ізденіске ынталанады. Осы әдіс бойынша 5-сынып оқушысы А.-ның «Жаз» туралы сюжетті сурет негізінде жазған шағын мәтінін келтірелік: «Жерімізге жаңа жаз жетті. Жазда жер жаңарады. Жер жаңарып, жан-жануар жадырайды. Жаңбыр жыралардан жайылар жер жүзіне. Жапырақ – жаздың жүрегі. Жапырақтар жадырайды, жаудырайды жазбастан.» Оқушы әдістің талабына сәйкес бір ғана «ж» дыбысынан басталатын сөздерден тұратын өз ойынан және ақындардың өлең жолдарын пайдалана отырып, қысқа мәтін жазған.

Әңгімеге негізделген жазу. Бұл әдіс бойынша оқушылар мұғалім ұсынған әңгіме бойынша шақыру қағазын, хат, ашықхат,

электрондық хат, күнделік жаздыру үшін шағын топтарға немесе жұптарға бірігеді. Топ мүшелері берілген жұмыс түрлерінің бірін таңдайды. Жазу уақыты белгіленеді. Оқушылар не жазатындарын талқылап, бір-бірімен пікір алмасады. Жазып біткеннен кейін олар өз жұмыстары төңірегінде ой бөліседі. Мысалы, 6-сыныпта 1-топ оқушылары тіл мерекесі туралы айтылған әңгімені тыңдағаннан кейін шақыру қағазын жазды. 2-топ мүшелері әңгіме кейіпкерінің атынан хат жазды. 3-топтағылар әңгіменің кейіпкерінің атынан оның ата-анасына хат жазды. 4-топтағы оқушылар әңгіменің бір кейіпкеріне электрондық хат жазды.

Жүгіртпе диктант әдісі білім алушылардың мәтін мазмұнын есте сақтауларына, сауатты жазуға дағдыландырып, топпен жұмыс істеуге бейімдейді. Алдымен сынып бөлмесі есігінің сыртына диктант мәтіні жазылып ілінеді. Оқушылар топқа бөлініп, әр топтан бір-бірден оқушы шығып, мәтіннің өздеріне берілген бөліктерін бір сөйлемін оқиды да, жүгіріп келіп тобына айтады. Ал топ мүшелері алдын ала дайындалып, ортада жатқан параққа бір-бірінің көмегімен естігендерін жазады. Топ мүшелері осылайша сөйлемдерді оқып келіп, тобына қатесіз жеткізуі тиіс. Мәтін толық біткен соң әр топтың үзінді бойынша жазғандары тексеріледі. Мысалы, бір топ бірінші абзацты оқып, қате, дұрыс жазғандары анықталады. Келесі топтар да өздерінің жазғандарын тексереді. Солай мәтін толық біткенге дейін тексеріледі. Бұл тапсырма диктанттың бір түрі ретінде оқушыларды топтық жұмысқа, жауапкершілікке баулиды, есте сақтау мен сауатты жазу дағдыларын қалыптастырады, әрі мәтін мазмұнын есте сақтауға да әсері бар.

Оқушыларды жазба жұмыстарға үйретуде мәтін түйіндемесі әдісі де тиімді. Бұл әдісті ойды қысқа да нақты жеткізудің ұтымды үлгісі ретінде жоғары сыныптарда пайдалануға болады. Әдетте ол көбінесе жұмысқа орналасу кезінде жазылып, онда үміткер туралы барлық мәлімет толық, сонымен қатар жинақы түрде беріледі. Мәтін бойынша түйіндеме жазу да асқан шеберлікті талап етеді. Ол үшін: мәтіннің

авторы, басылып шыққан жылы сияқты негізгі мәлімет анықталады. Егер белгілі бір мәселе төңірегіндегі тақырып болса, еңбекті кімнің зерттегені, жазылған жылы беріледі; мәтін құрылымы, тақырып және тақырыпша атауы, кіріспе, мазмұны, қорытындысы беріледі; қосымша мәселе, ақпараттың барлығы алынып тасталады; негізгі ойды білдіруге қажетті терминдер ғана сақталады; мәтін жоспары жасалады; ақпарат жазылады; түйіндеме мәтіні бастапқы ресурстың 10-20% құрауы тиіс. Түйіндеме оқу материалының негізгі, ең қажетті бөлігін алып, ойды тұжырымды жеткізуде тиімді.

Білім алушылардың жазылым дағдыларын дамытудағы тиімді әдістердің бірі – *Галереяда ой шарлау*. Бұл әдісті зерттеушілер кез келген жазбаша жұмыстан кейінгі қорытынды іс-әрекеттің бір түрі, түрлі тақырыптағы топтық таныстырылым деп есептейді. Оқушылар мұғалім ұсынған мәселені талдап, сол туралы өз ойларын, көзқарастарын қорытып, жүйелеп жазады. Содан соң жұмыстар қабырғаға не тақтаға ілінеді. Білім алушылар жазылғандарды аралай жүріп, өз пікірлерін стикерге жазып қалдырады. Бұл жерде талдау әрекеті де, жазылым да жүзеге асырылады.

Шетелдік ғалым Т.Бузанның ұсынған «*Ақыл картасы*» - жинақы мәтін жаздыруда ыңғайлы әдістің бірі. Алдымен, оқушы берілген мәтінге байланысты тірек сөздерді теріп жазады, екінші қадам – мәтінде көтерілген мәселеге өзіндік пікірін білдіреді де, үшінші қадамда мәтіннен өз ойына байланысты дәлелдемелерді табады.

Сабақ кезінде интербелсенді әдістерді пайдалану оқушылардың жазба жұмыстардың түрлерін және олардың мақсатын, мазмұнын, стилі мен тілін талдау арқылы ерекшеліктерін меңгере отырып, жазылым дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, білім алушылар қазақ тілі пәнін меңгеру арқылы қоғамдық

өмірге араласуға қажетті тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын жағдаяттар жүйесі негізінде дамытады; олар қазақ тілінде түрлі өмірлік жағдаяттарда еркін қарым-қатынас жасайды, өзара пікір алмасады, көзқарастарын білдіреді, өз ойын жүйелі де нақты жеткізе алады; қазақ тілінде берілген кез келген ақпаратты тиімді қолдана отырып, өзіне қажетті мәліметті ала алады; түрлі мәтіндерді өздігінен түсініп оқиды; оқығаны бойынша өзіндік қорытынды жасап, ауызша және жазбаша сөйлеу дағдылары арқылы тың идеяларын өзгелермен еркін бөліседі. Яғни білім алушылар бойында жазылым дағдысы арқылы да коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға болатындығын ғалым М. Дүйсенова: «Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі тілдің коммуникативтік және танымдық салаларының ортақ бағыттары мен тәсілдерін байланыстыратын жаңа бағыт болып табылады. Бұл бағытта оқушылардың тілді үйрену барысында оның тұжырымдамалық ерекшеліктерін ескере отырып, сөздің мағынасын қабылдау, түсіну және игеру, оны әр түрлі өмірлік жағдайларда қолдана білу, өз ойлары мен идеяларын сабақтарда жеткізе білу, коммуникативті мәселелерді шешу және тіл заңдары мен нормаларын қолдану сияқты дағдыларды қалыптастыру мәселелері бірінші орынға шығады» деп көрсетеді [8].

Сонымен қатар, жазылым дағдысының жүйелі, дұрыс қалыптасуы сабақ үдерісінде әдістерді түрлендірумен тығыз байланысты. Өйткені, әдістер білім алушылардың танымдық қызығушылығы мен дербестігін, оқу іс-әрекетіне оң көзқарасын дамытады және жаңа материалды зерделеу кезінде жақсы нәтиже беретіндігін байқатты. Жазылым түрлері қай уақытта да қоғамдық-әлеуметтік сұранысқа сай мектеп бітірушілердің міндетті түрде меңгеріп шығуы тиіс білімі мен білігінің түпкі нәтижесі болып табылатындығы анық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу

- жоспарларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 Бұйрығы [электронды ресурсы] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1200008170> (қаралған күні 02.09.2023)
2. **Байтұрсынов, А.** Тіл тағылымы [Мәтін]. – Алматы, 1992. – 448 б.
 3. **Аймауытов, Ж.** Ана тілін қалай оқыту керек? [Мәтін] // Алты томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. – Т. 6. – 384 б.
 4. **Көшімбаев, А.** Қазақ әдебиетін оқыту методикасы [Мәтін]. – Алматы: Мектеп, 1969. – 207 б.
 5. **Абдразахова, Ф. Ж.** Қазақ тілін шетелдік студенттерге жазылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесі (жоғары оқу орындарының филология факультетіне арналған): пед.ғыл.канд. авторефераты [Мәтін]. – Алматы, 2003. – 29 б.
 6. **Мақыпұлы, С.** Мәтінтану – маңызды мәселе [Мәтін]. – Алматы: «Кие» лингвоелтану инновациялық орталығы баспасы, 2009. – 10 б.
 7. **Құлмағамбетова, А.** Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары: оқы-әдістемелік құрал [Мәтін]. – Астана, 2014. – 54 б.
 8. **Duysenova, M. M., Bimaganbetova, A. K., Moldabek, K., & Kenzhebekova, R. I.** (2013). Concept of training by communicative method. Life Science Journal, 10(SPL.ISSUE10), 79-84.
- and science of the Republic of Kazakhstan dated November 8, 2012 No. 500 on approval of standard curricula of primary, basic secondary and general secondary education in the Republic of Kazakhstan [elektronnyy resurs] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1200008170> (qaralǵan kúni 02.09.2023)
2. **Baitursynov, A.** Til taǵylymy [language lessons] [Mátin]. – Almaty, 1992. – 448 b.
 3. **Aimaýytov, J.** Ana tilin qalai oqytý kerek? [How to teach a native language?] [Mátin] // Alty tomdyq shyǵarmalar jinaǵy. – Almaty: El-shejire, 2013. – T. 6. – 384 b.
 4. **Kóshimbaev, A.** Qazaq ádebietin oqytý metodikasy [Methods of teaching Kazakh literature] [Mátin]. – Almaty: Mektep, 1969. – 207 b.
 5. **Abdrakhova, F. J.** Qazaq tilin sheteldik stýdentterge jazylım áreketi arqyly úiretý ádistemesi (joǵary oqý oryndarynyń filologiya fakultetine arnalǵan): ped.ǵyl.kand. avtoreferaty [Methods of teaching the Kazakh language to foreign students by subscription (for the Faculty of Philology of higher educational institutions)] [Mátin]. – Almaty, 2003. – 29 b.
 6. **Maqpyruly, S.** Mátintaný – mańyzdy másele [Textual science is an important issue] [Mátin]. – Almaty: «Kie» lingvoeltaný innovatsıyalq ortalyǵy baspasy, 2009. – 10 b.
 7. **Qulmaǵambetova, A.** Tildik tórt daǵdy boıynsha belsendi oqytý tapsyrmalary: oqý-ádistemelik qural [Active Learning tasks in four language skills] [Mátin]. – Astana, 2014. – 54 b.
 8. **Duysenova, M. M., Bimaganbetova, A. K., Moldabek, K., & Kenzhebekova, R. I.** (2013). Concept of training by communicative method. Life Science Journal, 10(SPL.ISSUE10), 79-84.

References

Пути развития навыков письма по предмету «Казахский язык».

Ж.К.Балтабаева¹, Г.М.Кенжебаева²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Республика Казахстан

²Национальная академия образования имени И. Алтынсарина
г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. Одной из основных задач в типовой учебной программе обновленного содержания дисциплины «казахский язык» для основного среднего образования является грамотное использование казахского языка в форме коммуникативных действий (аудирование, чтение, произношение, письмо). Школьная программа включает в себя такие виды работ, как - составление плана, составление текстов разных жанров, представление письменных работ в различных формах; написание эссе; написание компактного текста на основе читаемых и

аудируемых материалов; коррекция и редактирование текстов. Поэтому, независимо от класса, на уроках казахского языка основное внимание уделяется достижению указанных учебных целей. В процессе урока постоянно развивается определенная логическая система совершенствования навыков подписной деятельности учащихся, при грамотном применении новых методов обучения предпочтение отдается самостоятельным решениям и творческим поискам учащихся, расширяются возможности овладения навыками самостоятельной письменной работы, приемами последовательного и грамотного изложения своего мнения и результативности обучения и эффективность растет. В статье рассмотрены пути развития у учащихся навыков письма – основного из речевых действий на уроках казахского языка с помощью таких методов, как монофон, разговорное письмо, текстовое резюме, Бегущий диктант, Галерная мысль.

Ключевые слова: предмет “казахский язык”, коммуникативные действия, навыки письма, активные методы.

The ways to develop writing skills in the subject of Kazakh language

Zh.K. Baltabaeva¹, G.M.Kenzhebaeva²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Republic of Kazakhstan

²National Academy of Education named after Y. Altynsarin
Astana, Republic of Kazakhstan

Annotation. One of the main tasks in the standard curriculum of the updated content of the discipline “Kazakh language” for basic secondary education is the competent use of the Kazakh language in the form of communicative actions (listening, reading, pronunciation, writing) for life needs with recognition of its native language. The school curriculum includes such types of work as - drawing up a plan, drafting texts of different genres, presenting written works in various forms; writing essays; writing a compact text based on readable and auditable materials; correcting and editing of texts. Therefore, regardless of the class, the Kazakh language lessons focus on achieving these educational goals. In the course of the lesson, a certain logical system of improving the skills of students' subscription activities is constantly developing, with the competent application of new teaching methods, preference is given to independent decisions and creative searches of students, opportunities for mastering the skills of independent writing, methods of consistent and competent presentation of their opinions and learning effectiveness are expanding, and the effectiveness is growing. The article considers the ways of developing students' writing skills – the main speech actions in Kazakh language lessons using such methods as monophone, conversational writing, text summary, Running dictation, and Gallery thought.

Keywords: subject “Kazakh language”, communicative actions, writing skills, active methods.

Материал баспаға 05.09.2023 ж. келіп түсті